

Geografische variatie bij ganzen

Deel 1

De Groenlandse Kolgans *Anser albifrons flavirostris*

Leo M.J. van den Bergh

Inleiding

In Nederland komen negen ganzensoorten voor die tot de oorspronkelijke fauna van Europa en Azië behoren en waarvan de aanwezigheid in onze streken een natuurlijk karakter draagt. Daarnaast zijn er enkele soorten die werden ingevoerd ten behoeve van de jacht of als siervogel. Deze zijn inmiddels in West-Europa ingeburgerd. Bij een aantal ganzensoorten die in Nederland worden waargenomen, is er binnen het verspreidingsgebied in meer of mindere mate sprake van een geografische variatie, waardoor er verschillende ondersoorten voorkomen. Het sterkst manifesteert zich dit fenomeen bij de Taiga- en Toendrarietganzen en bij de, niet inheemse, Canadese Gans. Van andere soorten komt er naast de normale geografische vorm bij ons in het algemeen slechts één andere ondersoort voor.

Van de Kolgans *Anser albifrons* worden in totaal vier, mogelijk zelfs vijf, geografische vormen onderscheiden, die tezamen vrijwel het gehele noordelijke halfrond van Eurazië en Noord-Amerika bewonen. Op het continent van Europa hebben we voornamelijk te maken met de nominaatvorm *Anser albifrons albifrons*, die als broedvogel voorkomt op de toendra's vanaf het schiereiland Kanin (44° OL) tot aan de Kolyma-rivier in Siberië (155° OL). Meer naar het oosten broedt de vorm *Anser albifrons frontalis*, waarvan het areaal zich in het Nearctische gebied voortzet tot aan de Queen Maud-golf in Alaska. In het stroomgebied van de Mackenzie-rivier in Alaska komt de vorm *Anser albifrons gambelli* voor, terwijl recentelijk uit de omgeving van Anchorage, eveneens in Alaska, de vorm *Anser albifrons elgasi* is beschreven. Het westen van Groenland ten slotte wordt bewoond door de vorm *Anser albifrons flavirostris*.

Waar broedarealen van verschillende

In een reeks korte bijdragen zullen we de verschillende geografische vormen de revue laten passeren, waarbij de nadruk zal worden gelegd op de mate van voorkomen en de herkenning van deze vogels. De eerste soort die hierbij aan de orde komt, is de Kolgans *Anser albifrons*.

subspecies overlappen, zoals in het oosten van het Euraziatische continent het geval is bij de nominaat *albifrons* en de Pacificische vorm *frontalis*, komen overgangstypen voor, die kenmerken van beide subspecies kunnen vertonen. Dergelijke vaak graduele kenmerken zijn echter voor de veldornitholoog meestal niet of zeer moeilijk vast te stellen. Wanneer een populatie zich echter heeft kunnen ontwikkelen in meer of minder sterke isolatie ten opzichte van andere geografische vormen van de soort, dan zijn bepaalde verschilpunten dikwijls zeer uitgesproken tot ontwikkeling gekomen.

Dit nu is met name het geval bij de Groenlandse Kolgans *Anser anser flavirostris*.

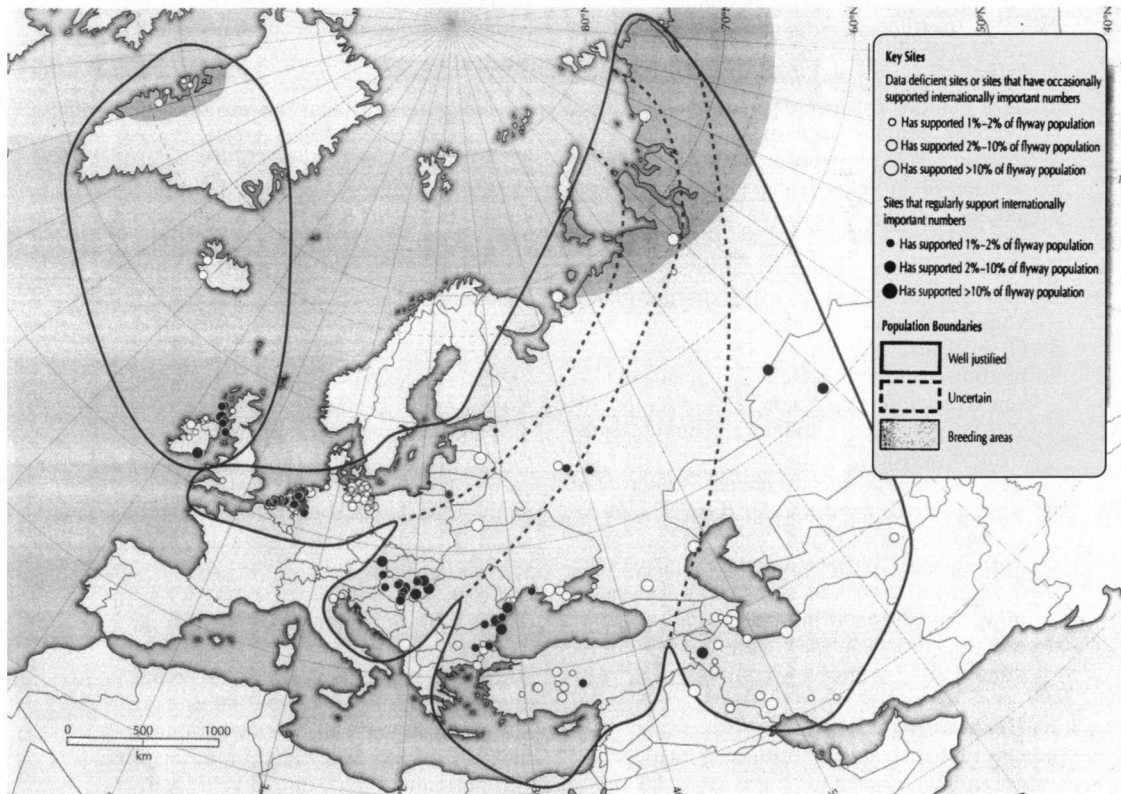
Verspreiding en aantallen

De Groenlandse Kolgans *Anser anser flavirostris* broedt in het westen van Groenland tussen Nuuk (64° NB) en Quanaq (77° NB) en trekt in de herfst via het westen en zuiden van IJsland naar de overwinteringsgebieden. Deze zijn allemaal gesitueerd in Ierland en het Verenigd Koninkrijk, met vooral sterke concentraties langs de westkust van Schotland en in het noordwestelijke deel van Ierland. In de zuidelijke helft van Engeland is deze gans tegenwoordig een zeldzame verschijning. Van de vijf pleisterplaatsen die er in in het westen van het land bekend waren, resteert nog slechts één gebied in Wales (zie tekening).

Anders dan de nominaatvorm *albifrons*, is de Groenlandse Kolgans allerminst een talrijke vogel. De omvang van de populatie

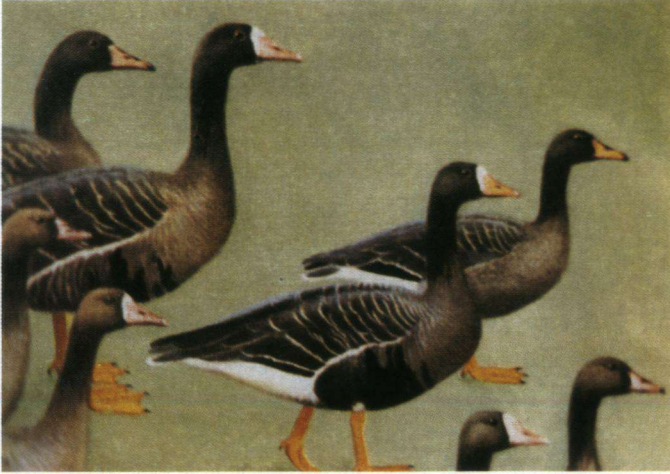
werd aan het eind van de jaren zeventig geschat op 14.300 vogels, maar deze is nadien langzaam gegroeid tot het huidige aantal van naar schatting 33.000 exemplaren. Deze ganzen komen gedurende het winterhalfjaar merendeels voor in groepen die in omvang kunnen variëren van enkele tientallen tot circa duizend vogels. In totaal zijn er thans vijfendertig vaste pleisterplaatsen in Ierland en drieëndertig in Groot-Brittannië. De twee belangrijkste overwinteringsgebieden worden gevormd door de Wexford Slobs in Ierland en het eiland Islay voor de Schotse westkust. In deze beide gebieden kunnen de aantallen oplopen tot méér dan tienduizend.

In verschillende opzichten wijkt de *flavirostris* sterk af van de nominaatvorm *albifrons*. Niet alleen de zeer beperkte omvang van het broed- en overwinteringsgebied, maar ook de habitat- en voedselkeuze duiden erop, dat deze ganzen zich aanzienlijk minder opportunistisch

Verspreidingsreeal van de nominaatvorm *Anser a. albifrons* en de Groenlandse Kolgans *Anser a. flavirostris*. (Naar: D.A Scott & P.M. Rose, Atlas of Anatidae Populations.)

Groenlandse Kolganzen met ter vergelijking linksboven twee exemplaren van de vorm *gambelli*. Daaronder twee exemplaren van de vorm *frontalis* en rechtsonder twee koppen van de nominaatvorm *albifrons*. (Naar: J. Delacour, *The Waterfowl of the World*.)

gedragen dan wij van Kolganzen gewend zijn.

Zowel in Ierland als in het Verenigd Koninkrijk verbleven deze vogels tot voor enkele decennia voornamelijk in hoogveenhabitats waar zij foerageerden op vegetaties van *Eriophorum angustifolium* en *Rhynchospora alba*.

Tegenwoordig maken nog slechts enkele kleinere groepen *flavirostris* gebruik van deze habitat. De meerderheid heeft de overstap gemaakt naar meer of minder intensief geëxploiteerde graslanden. Ook worden er groepen aangetroffen op akkers met oogstresten en op graanstopelvelden.

Uit een onderzoek naar de plaatstrouw bij deze ganzen is aan de hand van geringde vogels gebleken, dat de meeste Groenlandse Kolganzen een zeer sterke binding vertonen met een eenmaal gekozen overwinteringsplaats. Ongeveer 85% van de ganzen die tijdens opeenvolgende winters werden waargenomen, bevond zich in dezelfde pleisterplaats. Binnen één winterseizoen werd minder dan 1% van de ganzen in verschillende gebieden aangetroffen, maar in het grootste aantal van deze gevallen was er sprake van waarnemingen gedurende het najaar van vogels die pleisterend op weg waren naar hun uiteindelijke winterbestemming.

Herkenning

Doordat in het verspreidingsgebied van de Kolgans *Anser albifrons* de lichaamsafmetingen van west naar oost geleidelijk

toenemen, waarbij ganzen van de vormen *frontalis*, *gambelli* en *elgasi* in min of meer glijdende schaal groter zijn dan representanten van de nominaatvorm *albifrons*, zou het in de lijn der verwachtingen liggen dat de Groenlandse Kolgans, als hekkensluis van de range, het grootst is. Dit is echter niet het geval, want deze vogel is juist iets minder groot dan ganzen van de Noord-Amerikaanse vormen *elgasi* en *gambelli*. Wèl zien we van west naar oost het verkleed van de Kolganzen geleidelijk aan donkerder worden.

De Groenlandse Kolgans is dus een forse vogel, die in lichaamsafmetingen beduidend groter is dan de nominaat *albifrons*. Naast hun formaat vallen deze ganzen vooral op door het donkere, diep olijfbuine verenkleed, de lange hals en de relatief lange, vrij dikke snavel. Het meest kenmerkende verschilpunt met andere Kolganzen is echter de kleur van de snavel die, zoals de wetenschappelijke naam *flavirostris* reeds aanduidt, oranjegeel is en niet roze, zoals bij de andere representanten van de soort *Anser albifrons* het geval is. Wèl komt er niet zelden op de snavel van deze vogels een zweem van een roze lint voor, het meest in het gedeelte van de bovensnavel tussen de nagel en de neusgaten.

Bij adulte vogels is de witte kol in het algemeen wat minder groot en niet zo variabel van vorm als bij de nominaat, maar de zwarte buikstrepen zijn daarentegen normaliter sterk ontwikkeld, wat de vogel als geheel een zeer donker aanzien

geeft. De kol wordt bij deze vogels dikwijls begrensd door zeer donkerbruine veertjes, die contrasteren met de bevedering van de rest van de kop, welke minder donker getint is.

Het determineren van individuele jonge vogels van deze ondersoort is lastig. Evenals bij de volwassen vogels bezit het verenkleed bij juvenielen van deze vorm in het algemeen een donkere tint, maar de stevige oranjegele snavel, het ontbreken van kol en buikstrepen en het kloeke formaat, maken verwisseling met een jonge Rietgans niet onwaarschijnlijk. Wanneer het een jong vrouwtje betreft zal het verschil in grootte ten opzichte van adulte ganten van de nominaatvorm *albifrons* dikwijls minimaal zijn, zodat de waarnemer welbeschouwd alleen op de afwijkende snavelkleur kan steunen. Een geringe afstand, optimale belichting, sterk vergroend kijkmateriaal en ervaring met geografische vormen bij ganzen zijn dan onontbeerlijk om zo'n vogel te herkennen. Betreft het adulte ganzen, paren of familiegroepjes dan zullen in het algemeen in eerste instantie het grotere formaat en het donkere verenkleed opvallen. Deze kenmerken zijn ook van enige afstand wel in het oog springend. Het stemgeluid van de Groenlandse Kolgans is wat melodieuzer van klank dan de roep van de nominaatvorm *albifrons* en de afzonderlijke 'lettergrepen' zijn wat meer uitgesproken.

Omdat ganzen van afwijkende populaties zich dikwijls letterlijk gedragen als 'vreemde eenden in de bijt', kan het in de

lage landen lonend zijn om altijd de periferie van ganzenconcentraties af te zoeken en speciale aandacht te schenken aan ganzen die zich daar, individueel of in klein groepsverband, enigszins afgezonderd ophouden. Dit leidt niet zelden tot waarnemingen van afwijkende geografische vormen.

Voorkomen in Nederland

Aangezien de totale populatie van de Groenlandse Kolgans klein is en voornamelijk overwintert in Ierland en Schotland, is de kans dat groepen van deze vogels afdwalen naar het continent van West-Europa niet zeer groot. Nadat deze vorm pas in 1948 ontdekt was en beschreven werd door Dalgety & Scott, zijn er, tot 1970, twee vondsten, drie waarnemingen en twee onbevestigde waarnemingen in Nederland bekend geworden. Van deze zeven gevallen stamden er niet minder dan zes uit West-Brabant en Zeeland.

De laatste jaren wordt de Groenlandse Kolgans wat vaker opgemerkt en er zijn zelfs enkele vogels door ganzenvangers bemachtigd en geringd weer losgelaten. De recente gegevens komen vooral uit de Noordoostpolder, het zuidwesten van de provincie Friesland en van het waddeneiland Texel. De mogelijkheid bestaat dat Groenlandse Kolgansen vanuit het Verenigd Koninkrijk nu en dan meevliegen met kleine groepjes Brandgansen van de Svalbard-populatie, die soms Nederland bezoeken. Ook vindt er op beperkte schaal uitwisseling plaats tussen de Britse en Nederlands-Vlaamse winterpopulaties van

Kolgansen *Anser a. albifrons* met in het midden een adulte en juveniele vogel van de Groenlandse vorm *flavirostris*. (Naar: P.A.D. Hollom, *The Popular Handbook of British Birds*.)

De broedarealen van de verschillende subspecies van de Kolgans overlappen. Overgangstypen zijn in het veld moeilijk vast te stellen.
Foto: Wim Smeets.

de Kleine Rietgans. Dit zou een verklaring kunnen zijn voor het opduiken van deze ganzen in Zuidwest-Friesland en in het Deltagebied.

Summary

This paper deals with the occurrence of the Greenland White-fronted Goose *Anser albifrons flavirostris* in the Netherlands and will be the first of a series of short

■ Leo M. J. van den Bergh, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Postbus 47, 6700 AA Wageningen.

LITERATUUR:

- Bauer, K.M. & U.N. Glutz von Blotzheim (1968): Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 2. *Anseriformes* (1 Teil).
- Berg, A.B. van den & C.A.W. Bosman (1999-2001): Zeldzame vogels van Nederland. Haarlem/ Utrecht.
- Commissie voor de Nederlandse Avifauna (1970): Avifauna van Nederland. Leiden.
- Cramp, S. (ed.) (1977): Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa, vol 1. Oxford.
- Delacour, J. (1954): The Waterfowl of the World. Vol. 1. London.
- Fox, A.D., D.W. Norris, H.J. Wilson, O.J. Merne, D.A. Stroud, A. Sigfusson & C. Glahder (1999): Greenland White-fronted Goose *Anser albifrons flavirostris*. In: J. Madsen, C. Cracknell & A.D. Fox (eds.): Goose Populations of the Western Palearctic Wetlands International Publication No. 48. Wageningen/Ronde.
- Hollom, P.A.D. (1968): The Popular Handbook of British Birds. London.
- Kristiansen, J.N., A.D. Fox, H. Boyd & D.A. Stroud (2000): Greenland White-fronted Geese *Anser albifrons flavirostris* benefit from feeding in mixed-species flocks. *Ibis* 142: 142-144.
- Madge S. & H. Burn (1988): Wildfowl. An identification guide to the ducks, geese and swans of the World. London.
- Mayes, E. (1991): The winter ecology of Greenland White-fronted Geese *Anser albifrons flavirostris* on semi-natural grassland and intensive farmland. *Ardea* 79 (2): 295-304.
- Ogilvie, M. A. (1978): Wild Geese. Berkhamsted.
- Scott, D.A. & P.M. Rose (1996): Atlas of Anatidae Populations in Africa and Western Eurasia, Wetlands International Publication No. 41. Wageningen.
- Todd, F.S. (1979): Waterfowl. Ducks, Geese & Swans of the World. New York/London.
- Warren, S.M. & A.D. Fox (1992): Wintering site interchange amongst Greenland White-fronted Geese *Anser albifrons flavirostris* captured at Wexford Slob, Ireland. *Bird Study* 39:186-194.
- Wilson, H.J., D.W. Norris, A. Walsh, A.D. Fox & D.A. Stroud (1991): Winter site fidelity in Greenland White-fronted Geese *Anser albifrons flavirostris*, implications for conservation and management. *Ardea* 79(2): 287-294.

communications in which we will put the spotlight on the geographical variation in geese, occurring in the West-Palearctic. The aim of these communications will be to point the attention of field observers on the geographical races of several species of geese, wintering in Western Europe, especially in The Netherlands.

With respect to the Greenland White-fronted Goose information is given dealing with the breeding and wintering range, habitat choose, feeding ecology, site-fidelity and movements within the wintering range, but especially with identification hints with which fieldobservers can distinguish this subspecies from the European and Western Asian race *A. a. albifrons*.

Although the race *flavirostris* is a wintering bird in the United Kingdom and in Ireland, it seems that only very few of these geese are crossing the North Sea. It is therefore not very likely that they will appear in the Netherlands. Recently there have been however some observations of Greenland White-fronted Geese in The Netherlands and in western Britain as well as in Iceland, the race probably will be overlooked by field ornithologists.

Therefore it will be necessary to pay more attention on the geographical origine of White-fronted Geese in the near future.